

УДК 311.17: 336.14:352(477)**О. А. Вінницька,**

аспірант,

Національна академія статистики, обліку та аудиту,

E-mail: chutka.oksana@mail.ru

О. А. Винницкая,

аспірант,

Национальная академия статистики, учета и аудита

О. А. Vynnytska,

Post-Graduate Student,

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Економіко-статистичний аналіз доходів місцевих бюджетів

Зроблено огляд теоретичних підходів до тлумачення сутності поняття “доходи місцевих бюджетів”. Визначено особливості формування доходів місцевих бюджетів в Україні. Проаналізовано динаміку основних складових доходів місцевих бюджетів (податкових надходжень, податку на доходи фізичних осіб, плати за землю). Показано, що зі збільшенням частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів зростає співвідношення між сумою податкових надходжень місцевих бюджетів і трансфертами, а це свідчить про значний рівень фінансової залежності органів місцевого самоврядування від органів державної влади.

Ключові слова: місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, власні доходи, закріплені доходи, податок на доходи фізичних осіб, трансферти.

Основою фінансової бази органів місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів. Доходи місцевих бюджетів є вагомою складовою системи фінансових відносин, ефективна політика щодо їх формування визначає здатність виконання видаткових зобов'язань органів місцевого самоврядування для забезпечення соціально-економічного розвитку територій. Якісне та своєчасне планування доходів місцевих бюджетів впливає на обґрунтованість показників соціально-економічного розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць. Важливого значення набувають питання запровадження ефективних механізмів, що передбачають системність реалізації бюджетної політики у сфері доходів місцевих бюджетів, взаємоузгодження інструментів формування доходів місцевого бюджету в системі фінансово-економічного регулювання. Необхідність вирішення зазначених проблем зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Питання формування доходів місцевих бюджетів посідає важливе місце у працях таких вітчизняних вчених, як Т. Бондарук [1], В. Геєць [2], О. Кириленко [3], І. Луніна [4] та ін. Більшість робіт торкаються визначеного кола питань бюджетної практики, міжбюджетних відносин, проте багато питань, що стосуються аналізу формування доходів місцевих бюджетів у сучасних умовах, залишаються недостатньо повно вивченими.

Метою дослідження є економіко-статистичний аналіз формування доходів місцевих бюджетів з визначенням особливостей їх формування в сучасних умовах.

При визначенні бюджетної політики в системі регулювання місцевих бюджетів одними із важливих елементів є планування та виконання їх дохідної частини. Бюджетний кодекс України визначає такі джерела доходів місцевих бюджетів [4]: власні доходи, що надходять винятково до базових – міських, районних у містах, селищних та сільських бюджетів; закріплені доходи; дотації вирівнювання; субвенції; бюджетні позики, міжбюджетні взаєморозрахунки. Питання сутності доходів місцевих бюджетів стали активно досліджуватися фахівцями з фінансів у часи незалежності України, які займалися розробленням концептуальних засад доходів місцевих бюджетів у тісному зв'язку з проблемами, пов'язаними з місцевим самоврядуванням та розширенням фінансової незалежності місцевих органів влади.

Водночас багато дослідників не виокремлюють поняття “доходи місцевих бюджетів”, подаючи визначення доходів бюджету в цілому, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Слід зазначити, що серед науковців не існує єдиної позиції щодо визначення сутності аналізованої категорії. Часто вони акцентують увагу на економічних, правових, матеріальних аспектах цієї категорії, а також на організаційних формах та методах формування доходів місцевих бюджетів.

Так, В. Кравченко визначає доходи місцевих бюджетів як “кошти, які надходять до відповідних місцевих бюджетів у розмірах і порядку, встановлених законодавчо” [5, с. 399]. Отже, він характеризує сутність доходів місцевих бюджетів через законодавчо визначений порядок їх формування.

Науковець також звертає увагу на те, що доходи місцевих бюджетів включають: власні або закріплені доходи; відрахування від регульованих доходів; дотації, субсидії, субвенції та інші трансферти, вказуючи на загальний розподіл цих доходів на податкові й неподаткові [5, с. 399].

Визначаючи економічну сутність доходів місцевих бюджетів, Ю. Пасічник пропонує їх розглядати як окрему економічну категорію, що виражає сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня й використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону [6, с. 532]. Проте в цьому визначенні акцент зроблено саме на регіональний рівень формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, а про базову ланку місцевого самоврядування науковець не згадує.

На відміну від попереднього твердження, відомі вітчизняні вчені О. Василик та К. Павлюк вважають, що економічна сутність доходів місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій, та використанні цих фондів на фінансування, утримання й розвиток соціальної інфраструктури, місцевого господарства тощо [7, с. 218]. У іншій праці науковці також зазначають, що економічна сутність доходів місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій [8, с. 176]. Отже, науковці роблять наголос на матеріальному аспекті цієї економічної категорії.

Існує думка, що доходи бюджету як економічна категорія відображають відносини щодо формування бюджетних фондів усіх рівнів та спеціалізованих цільових фондів [9, с. 106]. Доходи бюджету як економічну категорію також визначають як економічні відносини, що виникають у держави з юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни [10, с. 84], наголошуючи на розподільчому характері формування цих доходів. Таку позицію поділяє колектив авторів підручника "Фінанси"; вони вважають, що доходи відображають економічні відносини, які виникають у процесі формування фондів грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління [11, с. 159].

У свою чергу О. Кириленко розглядає доходи місцевих бюджетів як такі, що складаються із власних і закріплених надходжень, перелік яких визначений на тривалу перспективу, що повинно створити необхідні передумови для здійснення перспективного планування [12, с. 76]. Це твердження більше стосується структури доходів місцевих бюджетів, ніж їх формування. С. Юрій зі

співавторами поділяють доходи місцевих бюджетів на закріплені та регулюючі. Закріпленими він вважає такі доходи, які в законодавчому порядку повністю закріплюються за певним бюджетом і не підлягають передачі у бюджети нижчого рівня, або частково закріплюються за бюджетами вищого рівня і в певному обсязі підлягають передачі у бюджети нижчого рівня. Регулюючі доходи характеризуються тим, що передаються у вигляді відрахувань від загальнодержавних податків і зборів з бюджету вищого рівня у бюджети нижчого рівня для їх збалансування [13, с. 323].

На думку В. Базилевича, доходи централізованих фондів держави та органів місцевого самоврядування відображаються у грошових відносинах, які виникають між державою, юридичними і фізичними особами у процесі вилучення й акумуляції частини вартості валового внутрішнього продукту в загальнодержавному та місцевих фондах з метою їх подальшого використання, тобто для здійснення державою й органами місцевого самоврядування їхніх функцій [14, с. 51].

Таким чином, вважаємо, що доходи місцевих бюджетів – це сукупність економічних відносин, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами з приводу розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту в процесі формування децентралізованих бюджетних фондів.

Самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі частками загальнодержавних доходів, правом самостійно визначати напрями використання коштів. Проте рівень незалежності органів місцевого самоврядування щодо розпорядження власними надходженнями є досить низьким, тому регіони не можуть забезпечити соціально-економічний розвиток коштом власних надходжень.

На сьогодні відсутнє чітке обґрунтування економічної сутності рівня фінансової децентралізації, який повинен бути впроваджений в Україні. Погоджуємось з твердженням професора Т. Бондарук: рівень фінансової децентралізації може вимірюватися таким показником, як частка валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через місцеві бюджети [1, с. 80]. В Україні частка місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті має зростати.

Вважаємо, що рівень фінансової децентралізації може вимірюватися також таким показником, як частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, яка за останні роки характеризується величинами, наведеними на рис. 1 (розрахунки автора за даними Державної казначейської служби України [15]). Згідно з показниками рис. 1, у державному бюджеті зосереджена велика частина

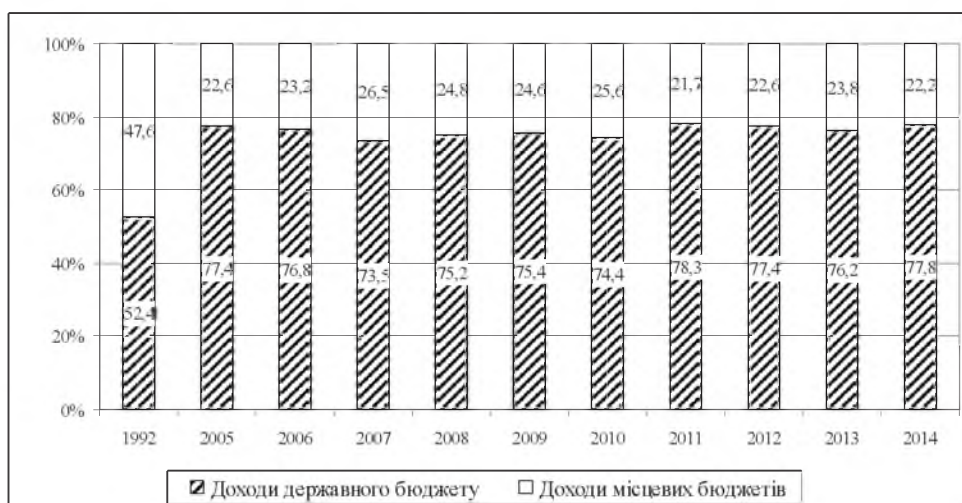


Рис. 1. Рівень розподілу доходів у зведеному бюджеті



Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів

бюджетних ресурсів, яка останнім часом зростає. Спостерігається також стійка негативна тенденція до зменшення частки доходів місцевих бюджетів у структурі доходів зведеного бюджету, яка за період 1992–2014 рр. скоротилася більш ніж удвічі – з 47,6% до 22,2%.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти [4]. Проаналізуємо структуру доходів місцевих бюджетів згідно з бюджетною класифікацією (рис. 2, розрахунки автора за даними Державної казначейської служби України [15]).

У структурі доходів місцевих бюджетів значна частка належить податковим надходженням, які, однак, з кожним роком зменшуються – з 42% у 2010 р. до 37,7% у 2014 р., і водночас спостерігається негативна тенденція до зростання частки офіційних трансфертів – з 49% у 2010 р. до 56,4% у 2014 р.

У 2014 р. податок на доходи фізичних осіб продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом джерела доходної частини місцевих бюджетів – 61,9% від загальних надходжень останніх. Надходження цього податку склали 62,6 млрд грн, що на 3,1% менше відповідного показника 2013 р. Річний план з надходжень податку виконано у 2014 р. на рівні 93,4% від показника, затвердженого місцевими радами [16, с. 55].

Однією з головних функцій податку на доходи фізичних осіб є фіскальна, яка проявляється у формуванні доходної частини бюджету. Ця функція наразі є досить ефективною в Україні [17]. Розглянемо динаміку надходження податку на доходи фізичних осіб за 2008–2014 рр. (рис. 3, розрахунки автора за даними Державної казначейської служби України [15]).

За даними рис. 3 видно, що у структурі місцевих бюджетів частка податку на доходи фізичних осіб складала 62,1% у 2008 р., у 2010 р. вона зростала до 63,4% та незначно зменшилась до 61,9% у

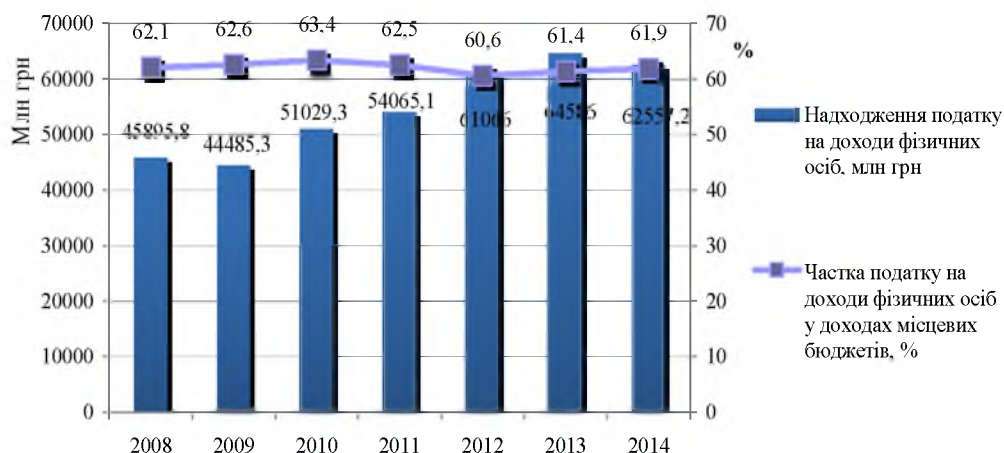


Рис. 3. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб, 2008–2014 рр.

2014 р. Необхідно відмітити, що в структурі цього податку переважну роль відіграють надходження, що формуються з податків, утримуваних із заробітної плати громадян. Таким чином, податок на доходи фізичних осіб є однією з найвпливовіших форм взаємовідносин між державою, органами місцевого самоврядування і громадянами з приводу утримання частини доходів з останніх для створення грошових фондів державного й місцевого значення. Саме податок на доходи фізичних осіб визначає спроможність органів державної і місцевої влади виконувати покладені на них функції [18].

Значним джерелом доходів до місцевих бюджетів є плата за землю. До 2015 р., відповідно до Податкового кодексу України, плата за землю належала до загальнодержавних податків. Згідно зі змінами, внесеними Законом України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи” від 28.12.2014 р. № 71-VIII, плата за землю тепер є складовою податку на майно (поряд із податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та транспортним податком) [19].

Водночас збільшено ставку земельного податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, з 1% до 3%, а для сільськогосподарських угідь – 0,03% від їх нормативної грошової оцінки [16].

Податковим кодексом України встановлено, що плата за землю – це обов’язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності [20]. За рахунок цього податку у 2014 р. до місцевих бюджетів надійшло 12,1 млрд грн [16], що на 5,6% менше відповідного показника 2013 р. (рис. 4, розрахунки автора за даними Державної казначейської служби України [15]). Відсутність позитивної динаміки зміни темпів приросту надходжень із цього джерела свідчить про необхідність перегляду підходів до визначення бази оподаткування земельним податком.

За даними рис. 4 видно, що частка цього податку є відносно сталою і коливається в межах від 9% (найменше значення) у 2008 р. до 12,5% (найбільше значення) у 2012 р. Середнє значення частки

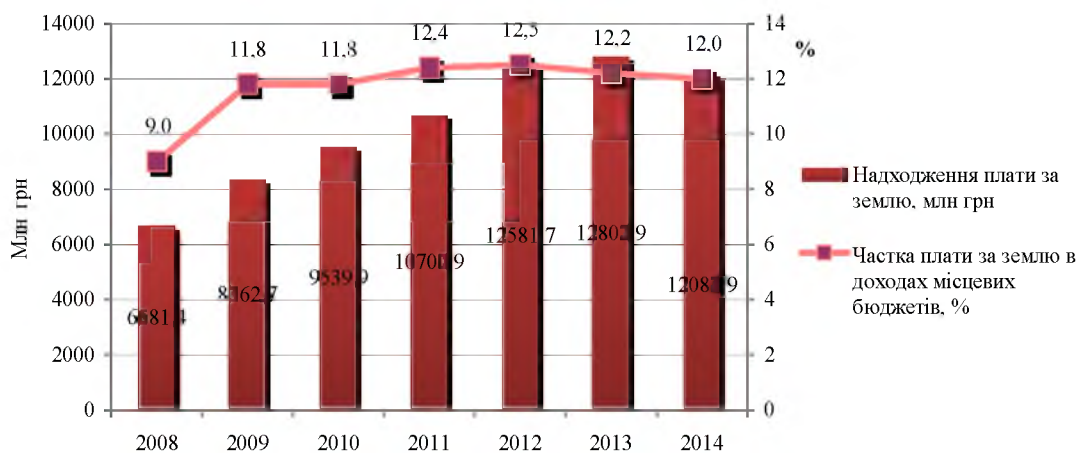


Рис. 4. Динаміка надходжень плати за землю, 2008–2014 рр.

цього податку у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів дорівнює 10–11%. У структурі плати за землю спостерігається тенденція до збільшення орендної плати за землю та відповідного скорочення земельного податку. Інші податки мають незначну частку в податкових надходженнях місцевих бюджетів, при цьому спостерігається чітка тенденція до зменшення їх питомої ваги.

Оскільки самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі частками загальнодержавних доходів, правом самостійно визначати напрями використання коштів, вважаємо, що частка податкових надходжень місцевих бюджетів у їхній структурі має зростати, а не зменшуватися. Лише зростання частки власних надходжень, основну частину яких становлять саме податкові доходи, в структурі доходів місцевих бюджетів забезпечить фінансову незалежність місцевого самоврядування. Проте рівень фінансової незалежності органів місцевого самоврядування щодо розпорядження власними надходженнями є досить низьким, тому регіони не можуть забезпечити соціально-економічний розвиток за рахунок власних надходжень.

Нами доведено, що зі збільшенням частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів зростає співвідношення між сумою податкових надходжень місцевих бюджетів і трансфертами, що характеризує значний рівень фінансової залежності органів місцевого самоврядування від органів державної влади

Отже, результати аналізу динаміки основних складових доходів місцевих бюджетів (податкових надходжень, у тому числі податку на доходи фізичних осіб, плати за землю) свідчать про значний рівень фінансової залежності органів місцевого самоврядування від органів державної влади в Україні. Введення в дію положень нового Бюджетного кодексу України забезпечило місцевим бюджетам значні податкові джерела надходжень. Понад 76% бюджетних ресурсів протягом останніх років акумулюється у державному бюджеті України, що свідчить про високий ступінь централізації бюджетної системи. Органи місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районного значення залишаються фінансово слабкими, отримуючи незначну частку доходів зведеного бюджету, що зумовлює необхідність здійснення фінансової децентралізації бюджетної системи.

Список використаних джерел

1. Бондарук Т. Г. Доходи місцевих бюджетів в умовах децентралізації / Т. Г. Бондарук // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. – 2015. – № 1. – С. 79–86.
2. Геець В. Формування доходної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи / В. Геець // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 1. – С. 9–30.
3. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін.] ; за ред. І. О. Луніної. – К. : Ін-т екон. та прогноз., 2010. – 320 с.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI, станом на 25.10.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України : [навч. посіб.] / В. І. Кравченко. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 1999. – 487 с.
6. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : [навч. посіб.] / Ю. В. Пасічник. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 670 с.
7. Бюджетна система України : [підруч.] / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. літ., 2004. – 544 с.
8. Василик О. Д. Бюджетна система України : [підруч.] / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навч. літ., 2004. – 544 с.
9. Чечетов М. В. Бюджетний менеджмент : [навч. посіб. у 2 ч.] / М. В. Чечетов, Н. Ф. Чечетова, А. Ю. Бережна. – Харків : ІНЖЕК, 2004. – Ч. 1. – 2004. – 560 с.
10. Савчук С. В. Теоретико-концептуальні засади визначення доходів бюджетів як об'єкта бюджетного планування / С. В. Савчук // Наука й економіка. – 2012. – № 1. – С. 81–88.
11. Фінанси : [підруч.] / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2012. – 687 с.
12. Кириленко О. П. Місцеві фінанси : [навч. посіб.] / О. П. Кириленко. – Тернопіль : Астон, 2004. – 140 с.
13. Юрій С. І. Економічні та соціальні аспекти розвитку господарського комплексу України : [монографія] / С. І. Юрій, Р. А. Іванух, С. Л. Дусановський. – Тернопіль : Збруч, 2003. – 468 с.
14. Державні фінанси : [навч. посіб.] / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик ; заг. ред. В. Д. Базилевича. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.

15. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/22813> – Назва з титул. екрана.

16. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 р. / [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.]; ІБСЕД, Проект “Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження”, USAID. – К., 2015. – 77 с.

17. Базовка Ю. М. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб [Електронний ресурс] / Ю. М. Базовка. – Режим доступу :

<http://intkonf.org/bazovka-yum-ktn-morgunova-ti-fiskalna-efektivnist-podatku-na-dohodi-fizichnih-osib/>

18. Маліновська К. О. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб та його роль у формуванні бюджетів різних рівнів / К. О. Маліновська, А. С. Гера // Вісник ЖНАЕУ. – 2011. – № 2, Т. 2. – С. 427–434.

19. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12. 2014 р. № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

20. Плата за землю з фізичних осіб. Офіційний портал Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-zmini-2015/podatkovyi-zmini-dlya-fizichnih-osib/mistseviy-podatok-na-mayno/plata-za-zemlyu-z-fizichnih-osib/>

УДК 311.17:336.273.3

О. К. Єлісеєва,

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри статистики, обліку
та економічної інформатики,
E-mail: ok17_5@mail.ru;*

І. О. Плеханова,

*бакалавр,
E-mail: plekhanova.iryana@gmail.com;
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара*

О. К. Елисеєва,

*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой статистики, учета
и экономической информатики;*

И. А. Плеханова,

*бакалавр;
Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара*

О. К. Yelisiieva,

*DSC of Economics, Professor,
Head of the Department of Statistics, Accounting
and Economic Informatics;*

I. O. Plekhanova,

*bachelor;
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

Статистичний аналіз зовнішнього боргу України на основі побудови когнітивної карти

Стаття присвячена аналізу теоретичних аспектів статистики зовнішнього боргу України. На основі детального опрацювання запропонованих сучасними зарубіжними та українськими дослідниками показників, що характеризують зовнішній борг України, сформовано власну узагальнюючу систему показників. Обґрунтовано й використано кількісні та якісні методи дослідження макроекономічних систем. Фактори впливу на зовнішній борг України згруповано на економічні, соціальні, політичні й інші. За допомогою методу експертної оцінки визначено сукупний вплив груп факторів на показник зовнішнього